

1860 & 1

een onvolkomen historisch onderzoek
naar een onvolgroeide ramp

Uitgeverij Van Pommeren
MMXX&11

1860 & 1

een onvolkomen historisch onderzoek
naar een onvolgroeide ramp

Gerard Metz

Uitgeverij Van Pommeren MMXX&II

Verantwoording

Een goed historisch onderzoek gaat doorgaans uit van een probleemstelling. Een hypothese wordt opgetuigd en op basis van gedegen bronnen- en literatuuronderzoek getoetst, en vervolgens weerlegd of aannemelijk verklaard. Dit alles in een bepaalde volgorde.

Dit onderzoek, zo zal wel blijken, is géén goed historisch onderzoek. Het stelt wel een vraag, maar vervolgens waaiert het alle kanten uit. Het onderzoek zelf was meer een soort intuïtief associatieve zoektocht, dan een gedegen bronnen- en literatuuronderzoek. Je zal ook zien dat objectiviteit op geen enkele manier wordt nagestreefd, en dat allerlei bekeken wordt door een hedendaagse bril. Of er uiteindelijk een conclusie aan vast geknoopt kan worden? Daar kom je alleen maar achter wanneer je je tot het einde hebt weten te worstelen (Luctor et Emergo? Wie zal het zeggen).

En verder? Noten? Welnee. Een notenapparaat zou de boel maar een wetenschappelijke schijn geven, die het niet op kan houden. Om met zekere super (anti-)held te spreken (Piet weet vast hoe die heet): met geen superkracht, komt geen verantwoordelijkheid.

Een woord van dank dan? Ja. Dank, alle medewerkers van het Regionaal Archief! Voor alle vingerwijzingen in de studiezaal, de getoonde belangstelling, het vertrouwen dat er toch uiteindelijk wel iets uit zou komen. Uit erkenning daarvoor zal ik jullie niet bij naam noemen in dit broddelwerkje. Al zal de goede verstaander... tussen de regels... afijn. Vooruit met de geit!

G.M.

In 1860 & 1

Ooit, nog niet eens zo lang geleden, woonde ik aan de Ganzenheuvel. Op menig loopje richting Waal, al dan niet op weg naar de Ooij, liep ik via de Priemstraat langs de Lage Markt, en zag daar dan iedere keer een gevelsteen met een op het eerste gezicht niet eens zo heel raadselachtige tekst:

In de beeldbank van het RAN is van deze steen een afbeelding opgenomen, maar die is helaas niet downloadbaar, het zal iets met rechten te maken hebben. Maar geen nood. Ik had er zelf nog een foto van in mijn eigen beeldbankje.

Toch zette deze ene steen mij lange tijd op meer dan één manier op het verkeerde been.

De noodkreet algemeen? Lang leek me dat een beetje overdreven. De onderkant van de steen kwam ongeveer tot iets boven mijn knie, en het water tot aan –of iets over- je knieën is vervelend natuurlijk, maar een ramp?

Twee jaar op rij, 1860 én 1861, ja, dat is wel reuze vervelend. Wéér de kelder helemaal onder water. En die houten vloer die blijft werken... een ramp!

Ik had het mis, op meer dan één manier. Naar aanleiding van een discussie op www.noviomagus.nl is de steen ergens rond 2018 op de juiste hoogte gemetseld. En dan ga je toch wel degelijk kopje onder.

En 1860 en 1? Tja. Hier werd rijm gezocht -én gevonden- op Algemeen en op Steen. Gezocht rijm dus. Maar ja, wat moet je. Op 61 rijmt immers, net zoals op fiets: niets.

Overigens kwam ik er al snel achter dat het nog wel een tandje erger kon: elders op de lage markt was tot 1896 een steen gemetseld met de tekst: “In 1800 tien en tien, was het water hier te zien”. Deze steen is, geheel terecht lijkt me, ooit voorgoed verdwenen.

Evengoed moet de gebeurtenis toch wel op de hotspotmonitor van 1861 hebben gestaan. Ik wilde daarom kijken welke bronnen ik hierover in het Regionaal Archief van Nijmegen kon vinden. En zou er in het gevarieerde aanbod van het RAN iets te vinden zijn over hoe de ‘kleine luiden’ deze benauwde periode beleefden?

Digitale Studiezaal

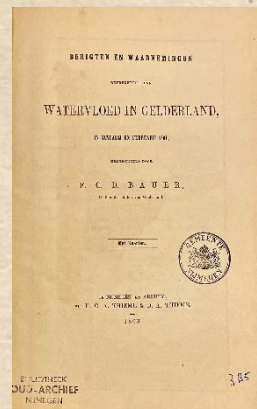
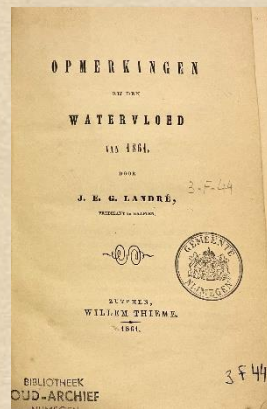
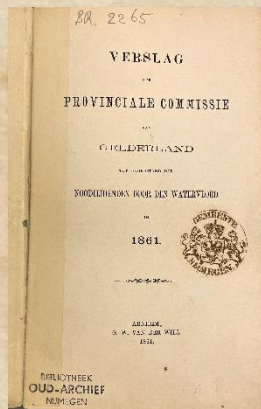
Waar beter te rade voor een eerste verkenning dan in de digitale studiezaal van het RAN. Een zoektocht met de term “Watersnood 1861” geeft al gelijk 230 treffers:

- 205 Krantenpagina's;
- 17 Archieven en bestanden;
- 6 Boeken/tijdschriften (waarvan 2 digitaal beschikbaar)
- 2 Beelddocumenten. Het ene Dezen steen, het tweede een foto van het herdenkingsmonument bij Beneden-Leeuwen, waar 37 slachtoffers te betreuren waren (en één miraculeuze redding van een 8-jarig meisje).

Een selectie is noodzakelijk, en ik besluit me uitsluitend op de Nijmeegse wederwaardigheden te richten. Hier valt hoe dan ook wel wat te vinden. En waar anders daarmee te beginnen dan in de bieb.

Bibliotheek

Een goed onderzoek begint met literatuuronderzoek, maar dit onderzoek ook. Wat was dat nou eigenlijk voor ramp? In de bibliotheek van het RAN zijn vier contemporaine bronnen opgenomen:

A sepia-toned historical photograph showing a flooded landscape. In the foreground, a person is wading through deep water, carrying a large bundle on their back. The water appears to be quite high, reaching up to the person's chest. In the background, there are more figures and what looks like a structure or a bridge partially submerged. The overall scene depicts a difficult situation, likely related to the flooding mentioned in the text.

En daarin wordt een aardig beeld geschetst van de ramp. En dat was toch best een behoorlijke, al kwam hij vooral buiten Nijmegen echt goed tot wasdom:

Het voorspel mocht er al wezen. Wekenlange vrieskou vanaf half december 1860, hoog water, kruierend ijs.

Dat de Ooij al snel onder water stond was niet uitzonderlijk. Dat was inundatiegebied van de vestingstad Nijmegen. Van boerenprotesten in de bronnen geen spoor: de boeren van de 19^e eeuw wisten heus wel dat de boven hen gestelden op hun beurt wel wisten wat goed voor ze was (maar wie waren toch die 'ze'?). De Farmers Defence Force was in ieder geval weer eens nergens te bekennen, en er is geen enkele bron die verhaalt van een geblokkeerde snelweg.

Met de overstroming van de Bommelerwaard in januari werd het al anders. Dorpen en stadjes liepen onder, en met de kou er nog overheen was de ellende niet te overzien. In Nijmegen werd de Commissie van onderstand van noodlijdenden ten gevolge van de watervloed geactiveerd: deze was ingesteld na de ramp van 1820 en 5, en werd telkens uit de slaap gewekt wanneer het water weer tegen en over de dijken klotste.

Een nieuwe vorstperiode met kruierend ijs leidde tot nieuwe dijkdoorbraken begin februari. In de nacht van 1 februari 1861 werd het water ook te hoog voor de dijken en de keringen die in allerijl door de stad Nijmegen waren aangelegd. Het water liep de Onderstad in. Ijsschotsen dreven door de straten. In de Lutherse kerk stond het water tot boven de zitbanken. Buiten de stad, maar nog wel binnen het stadsgebied, liepen Neerbosch en de lage delen van Hees onder water.

Even werd gevreesd voor erger. Maar gelukkig: een dijkdoorbraak bij Leeuwen even stroomafwaarts gaf wat lucht. Daar ontvouwde zich wél een ramp van epische proporties, met veel slachtoffers, een grote stroom vluchtelingen en een enkele wonderbaarlijke redding. Maar ja. Buiten de scope van dit onderzoek. Want buiten Nijmegen.

Kranten

Waar vinden we nu een stukje human interest? Nou, in de krant toch zeker? Die zal toch hebben volstaan van sfeervolle rampreportages en mooi opgetekend persoonlijk leed? Dus op naar de Gelderlander van daags na de ramp, of nou ja, het rampje. Helaas. Want wat leert ons een Gelderlander van zeker een week later? Er was geen krant daags na de overstroming. De krant was zelf overstromd:

BINNENLAND.

NIJMEGEN, 6 Febr. Ons nummer van 31 Januarij II., lagst ter perse, toen wij door het wassen van het water genoodzaakt werden onze werkplaats te verlaten, die sedert den 3 Januarij 1820, niet in het water gestaan heeft. Men vrachten onzen geabonneerden op eene andere wijze niet ontvangen der N. van 31 Jan. en 3 Febr. loos te stellen.

Wij ontvangen zoo even de volgende te

BOMMEL, 4 ure 32 minuten namiddag. Het ijs is vast, tot Bommel open water, van Gorichen vast. Waterstand 4 el 32 duim of A. P. 4 el 12 duim.

NIJMEGEN, 30 Jan. Dezen nacht te een uur kwam de rivier boven onze stad, aan Sprokkelenburg in beweging, doch het ijs zat of eenige ellen op en onder elkander en bleef weer zitten; de hoogte van het water was hier 20 Rijnl. voeten. Dezen middag

Een vriendelijke bibliothecaris met studiezaaldienst weet met ietwat dromerige blik te vertellen dat de Gelderlander inderdaad onderaan de Grotestraat te vinden was. Alsof hij er verleden week nog was langs geweest om de tekst voor een annonce door te geven. Onderaan de Grotestraat? Aan de Waal? Oh ja... Was dat zo? Terug naar de bibliotheek. En inderdaad: het jubileumboek van de Gelderlander geeft uitkomst: zeker wel.

EEN EEUW
DE GELDERLANDER-PERS

1848-1948

Hierboven:

Het pand Waalkade hoek Grotestraat te Nijmegen, waar Simon Petrus Langendam in 1848 zijn drukkenij had en waar de eerste nummers van de Gelderlander van de pers kwamen.

27

Een eerste op Nijmegen gericht getuigenis vind ik in de Nijmeegsche Courant van 23 mei 1893. Daarin verhaalt dominee B. ter Haar 'uit eigen aanschouwing en ervaring' de watersnood van 1861 - natuurlijk niet geheel toevallig op de kop af 30-en-2 jaar na dato. En dat was erg hoor. Vreselijk.

"De Boddelstraat, Lange Hezelstraat, Papengas, Bagijnegas, Brouwerstraten, Priemstraat, Grootte Gas, Grootestraat en Lindenberg - om van de Lagemarkt en haven niet te spreken - werden of geheel, of gedeeltelijk - al naarmate de grond daar meer of minder rees - (bij meer dus minder, voor alle dui-

delijkheid -GM) overstroomd. Het was waarlijk duizend wonder, dat bij die plotselinge doorbraak niemand het leven inschoot, daar het water de benedenverdiepingen der woningen in de Boddelstraat terstond tot meer dan manshoogte vulde."

Maar. Vertelt de dominee ook. Het was toch ook wel een móói gezicht. Al dat water, de bootjes die "den gevangen lucht bewoners aldaar vleesch, brood en melk aanbrachten", en de ijsschotsen die in de straten dreven zelfs tot aan het laatste huis van de oude stad in de Hezelstraat.

Dat er tijdens de watersnood ook heus wel wat te genieten viel, laat bij nadere beschouwing toch ook een advertentie in de Gelderlander, een week na de doorbraak, wel zien:

De Directie.

NIJMEEGSCHE STOOMBOT-MAATSCHAPPIJ.

Hervatting der dienst tussehen de steden
NIJMEGEN en KAMPEN
op *Vrijdag den 8. Februarij.*

Van **KAMPEN** naar **NIJMEGEN**, *Maandag Woensdag*
en *Vrijdag* s' morgens ten 6 ure.

Van **NIJMEGEN** naar **KAMPEN**, *Zondag Dingsdag*
en *Donderdag* s' morgens ten 7 ure 30 minuten.

De Directeur
W. VAN DUUREN Jr.,

NB. Op veler verlangen zal de Stoomboot **DE VALK**,
Zaterdag den 9. dezer, eene Reis naar den door-
braak te *Leeuwen* doen, waarvan de opbrengst,
tegen 50 Cents de persoon, ten voordeele van de
noodlijdenden aldaar zal worden verstrekt.
Vertrek s' morgens ten 9 ure.

BURGERLIJKE STAND
Van den 28. Jan. tot den 4. Feb. 1861.

GEHOUW. Coene

Ramptoerisme? Nou nou. De opbrengsten -na aftrek van de gemaakte kosten uiteraard, en een kleine winstmarge voor de reder, wat handgeld voor de kapitein, een bloemetje voor diens vrouwingen wel mooi naar de slachtoffers hè. Die dat best konden gebruiken. Een cynicus die daarop afdingt.

Scheen, S. P., Schipper, Nieuwe Haven, stoomboot.

Scheepens, J. P., Gep Adjutant, Vleeschhouwerstraat, 27.

Scheepens, J. P., Hezelstraat, 50.

Scheepens, M. B., Bakker, Grootestraat.

Even terug nog naar dat verslag van die dominee. "Tot aan het laatste huis van de oude stad". Is dat

Scheepens, Wed., geb. P. A. Vermeulen, Kabelgas, 14.

verder te pinpointen? Volgens het krantenartikel woonde daar in 1893 de heer J.H. Scheers. Daar

Scheer, H. J. C. van der, Onderwijzeres, Korenmarkt, 10.

moet met de adresboeken toch iets mee te doen zijn. Volgens het adresboek van 1887 – in 1893 of

Scheerder, H., Coiffeur, Kannenmarkt, 2.

andere jaren tref ik hem daar niet aan- woonde deze heer Scheers, van margarinefabriek Cramer en

Scheers, H. J., Slager, Regulierstraat, 7.

Scheers – én mede-directeur der Niimeegsche Stoomboten! - op het adres Hezelstraat 65:

Scheers, H. W., zonder beroep, Molenstraat, 11.

Scheers, J. H. (Firma Cramer en Scheers), Commissionair, mede-directe

der Niimeegsche Stoombooten en Boterfabrikant, Hezelstraat, 65.

Maar dat is niet zo 1-2-3 naar een huidig adres te herleiden. Hezelstraat 65 ligt niet in de buurt van

Scheers, Wed. Dr. J. H. A., geb. C. Reijers, zonder beroep, Groo

"Het laatste huis der oude stad". Dat zal op de hoek van Bottelstraat en Hezelstraat moeten zijn

Markt, 25.

geweest, óf op het huidige Hezelstraat 95, recht voor de Bottelstraat. Óf Hezelstraat 100, dat is écht

Scheers, P. S., Secretaris Kamer van Koophandel, Betouwstraat, 3.

het laatste huis van de oude stad.

Scheers, Wed. geb. I. Messen, Werker, Zwamengas 44

Bevolkingsregister

Volgs-NUMMER	Geboortedag en Jaar der Inschrijving.	FAMILIENAAM. (Familiennaam der vrouw.)	VOORNAMEN. (Voluit geschreven.)	(Mannelijk) (Vrouwelijk)	Betrekking van elken persoon tot het hoofd van het huizezin. (Niet in te vullen voor af-zonderlijk levende personen.)	Dagteekening en Jaar der Geboorte.	GEBORTEPLAATS.	BURGERLIJKE STAAT. H. (gehuwd), W. (weduwenstaat), S. (gescheiden van echtg.)	Tijdens de inschrijving.	Veranderingen en hare Dagteekening.	kerk-gemeenschap. (Elke soort bepaald en begaald te geven.)	Ambt, Hoofberoep of beroep waarvoor men het hoogst is aangeslagen. (Elke soort bepaald en begaald te geven.)	Huizing. (Straat, Gracht enz. wijk, huisnummer.)	Dagteekening en Jaar der Geboorte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	
+ 1		Scheers	Johannes Hermanus de Hoop			1829	Nijmegen	H						
+ 2		Widdens	Jacobus Maria	Vrouw		1845								

Het bevolkingsregister van 1890 biedt uitkomst. Johannes Hermanus Scheers, fabrikant van margarineboter, geboren 23 november 1829, was in 1890 woonachtig op Lange Hezelstraat 95, wijk B, nr. 95. Dat B95 is niet goed terug te vinden in de Historische Atlas Nijmegen. Op het huidige Lange Hezelstraat 95 staat daar het adres B80 geregistreerd. Omdat dit het laatste huis is met het hoogste huisnummer van de oude wijk (B), mag ik er –ook van de publieksarchivaris- vanuit gaan dat dit toch het juiste adres is, en dat het in 1890 al was vernummerd naar (B)95.

Historische @tlas Nijmegen

- Achtergrondkaarten
 - Achtergrondkaart
 - Luchtfoto 2022
- Historische (lucht)foto's
- Historische kaarten
 - 16e - 18e eeuw
 - 19e eeuw
 - 20e eeuw
- Landschap
- Gebiedsindelingen
- Stadsontwikkeling
- Gebouwen en locaties
 - Monumenten
 - Archeologische beleidskaart (ABAK)
 - Gebouwendossier (inzoomen)**
 - Gebouwde omgeving
 - Begraafplaatsen
 - Oorlogsmonumenten
 - Bouwhistorische waarden
 - Middeleeuwse vrouwenkloosters
 - Parken en landgoederen
- Percelen, eigenaren en bewoners
 - 14e-16e eeuw
 - 1655-1832 Nijmegen
 - 1655-1832 Nijmegen Woningen**
 - 1832 Ubbergen
 - 1832 Ubbergen Woningen
 - 1921-1945 woningkaarten
- Verdedigingswerken
- Tweede Wereldoorlog
- Romeinse Limes Werelderfgoed

Lage macht J. Br.: in 1800 (hien en hien
was het water hien te hien) I haecht om
2 uur bleueken de dammen en hien

Particuliere archieven

Afijn, van de krant wordt je weer eens niet veel wijzer. Maar zijn er dan elders misschien bronnen met contemporaine getuigenissen te vinden? Jawel. In het archief van de historicus J.M.G.M. Brinkhoff zijn transcripten te vinden van een briefwisseling tussen ene "Van Roer (?)" aan ene "Luse (?)", beginnend op 1 februari 1861. "Met angst ging men de stikdonkeren nacht in". Kijk, nu komen we ergens.

En toch. Ook hier blijft het vrij zakelijk, algemeen beschrijvend. Het water stond zo hoog. En toen zo hoog. En gaat het al snel niet echt meer over Nijmegen. Elders is de ellende veel groter, en beschrijvenswaardiger.

Verder ontbreekt hier een bronvermelding. Wie waren deze briefschrijvers, waar komen de teksten vandaan? Wat heb je hier uiteindelijk aan?

En wat hier dus werkelijk ontbreekt: een duidelijke focus op wat het bewaren waard is, en een actief acquirerende houding daarin. Zo bezien is het niet allemaal vroeger beter. Nu kan er ook wat van

heeft een dichtend plaat van 500 ellen
lang. Water en ij stormen met geweld
het land porschen maar en waal brinnen.
Verscheidene huizen meegelen; en heel veel
menschen vonden doot in de golven.

Goed. Het was ook wel geen enorme ramp misschien. Zover het Nijmegen betrof. Meer een rampje. Maar welke schade was er dan wel? En zeker, er waren geen menselijke slachtoffers te betreuren, maar hoe zat het met de dieren? Die tellen toch zeker ook mee?

Depot

Op 11 februari 1861 bericht B&W van de gemeente aan de Commissaris der Koning een opgave van de schade. Er worden tal van voorzorgsmaatregelen genoemd, die erger hebben voorkomen. En dan volgt een lijst:

- Omgekomen: geen
- Vee: alleen twee varkens van Van Daal en 1 varken onder Neerbosch; eigenaar nog onbekend.
- Huizen: geen weggespoeld of verdwenen;
- Beschadigd: het huis bewoond geweest door de weduwe Derks (zover na te gaan geen familie van Pieter -GM), eigendom van (...) Van Daal, stand aan den Waaloever te Nijmegen, is door ijsschots de gevel ingestoken (...), en als niet vatbaar voor herstelling verder behoren afgebroken te worden (...).

Die arme Van Daal. Zijn varkens dood (of weggespoeld, dat vertelt het verhaal niet), en dan ook nog zijn huis aan de Waaloever. Als het tenminste dezelfde Van Daal was. Van Daal. Het zal toch wel?

Arme mevrouw Derks ook trouwens.

Ach en die arme varkens!

Om van de ratten en muizen nog maar te zwijgen...

Wat tekende dan eigenlijk verder de nood in Nijmegen, behalve dan de dubbele pech van Van Daal en het droeve lot van de bewoners van de Lage Markt die 3 dagen op de eerste verdieping moesten zitten (met mooi uitzicht, dat wel)? Werden er aansprekende heldendaden verricht? Neen: daarvan wordt zelfs keurig acte gemaakt.

Het zat hem vooral in de hulp aan noodlijdenden elders, en de opvang van vluchtelingen uit eerst de Bommelerwaard, en later het land van Maas en Waal.

zo gevraagd
1^e Hoe veel menschen in de gemeente Nijmegen
zijn er omgekomen? *geen menschen omge-*
komen

2^e Hoe veel vee / getal in de gemeente Nijmegen
is omgekomen? *in de gemeente Nijmegen
zijn twee varkens onder Neerbosch
eigenaar nog onbekend
Van Daal te Nijmegen en
1 varken onder Neerbosch
eigenaar nog onbekend*

3^e Hoe veel huizen in de gemeente Nijmegen
zijn weggespoeld of verdwenen?
*Er zijn geen huizen weggespoeld
of verdwenen*

4^e Hoe veel huizen in de gemeente Nijmegen
zijn beschadigd?
*Het huis bewoond geweest door
de wed. Derks eigendom van
Van Daal stand aan de Waaloever
te Nijmegen is door ijsschots
de gevel ingestoken
en als niet vatbaar voor
herstelling verder behoren
afgebroken te worden*

*Schouwen afgebroken te worden
de arbeid der meeningen van
Hon. de Mr. A. J. van
Van den*

WATERSNOOD.

DE BURGEMEESTER DER GEMEENTE NIJMEGEN,

Brengt ter kennis van de Inwoners dezer Gemeente: dat na gehouden overleg met de Commissie van onderstand van noodlijdenden ten gevolge van Watervloed, gevestigd in het District *Nijmegen*, zamengesteld uit de Heeren:

Mr. A. F. C. VAN TROJEN, President der Arrondissements-Regtbank, *Voorzitter*.

Mr. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN, Oud-Minister van Justitie.

W. H. TRIEBELS, Welhouder der Gemeente *Nijmegen*.

Jonkheer F. A. J. DOMMER VAN POLDERSVELDT, Burgemeester der Gemeente *Ubbergen*.

Jonkheer Mr. J. M. VAN PABST TOT BINGERDEN, Kantouregter.

P. A. J. LOSEGAAT VERMEER, Grondeigenaar te *Beek*.

C. E. STOLK, Notaris te *Bemmel*.

Mr. F. J. VAN HARENCARSPÉL, Regter-Plaatsvervanger, *Secretaris der Commissie*.

Deze Commissie zich welwillend zal belasten, met het in ontvangst nemen van *gelden, kleedingstukken en dekings-voorwerpen*, beschikbaar te stellen ten behoeve der ongelukkigen bij den Watervloed in *Bommelerwaard* en andere Streken dezer Provincie, om daarvan de verzending te bevorderen naar de verschillende plaatsen dezer Provincie alwaar dringende behoefte aan dezelve wordt gevoeld.

Een beroep, Inwoners van *Nijmegen!* op Uwe Weldadigheid, wordt gewis niet vruchteloos gedaan; de nood is hoog gestegen, om de opeengehoopte ongelukkigen, aan wier tijdelijke behoeften wordt tegemoet gekomen, van kleeding en dekking te voorzien, waaraan volwassenen evenzeer als kinderen behoefte hebben.

De leden der Commissie, zoomede de *Ondergeteekende*, zullen de afzonderen voorwerpen Uwer Weldadigheid, aan *hunne huizen* in ontvangst nemen, om zoo spoedig mogelijk te verzenden aan de Districts-Commissie; dan wel om die aan de, door den Weldadigen gever optegeven bestemming, te doen toekomen.

Nijmegen, den 14. Januarij 1861.

De Burgemeester voornoemd,

F. P. BYLEVELD.

Direct na de watervloed die in januari de Bommelerwaard overspoelde, werd, zoals al eerder aangehaald, de Commissie van onderstand van noodlijdenden ten gevolge van de watervloed tot leven gewekt. Bij de bekendmaking werd dadelijk opgeroepen tot grote vrijgevigheid. Inzameling vond plaats bij de commissieleden, die in aankondiging bij naam werden genoemd, 'aan hunne huizen'. Niks geen AVG perikelen hier, of gezeur over privacy. Zonder adressen ook trouwens, iedereen wist zo toch ook wel waar ze woonden. Doet er niet toe: de Nijmegenaren gaven gul, en ook uit de rest van het land kwam de steun goed op gang.

44	467 920	• 4110	Okte Nijmegen T. E. Komstel
45	1074 65	3962	M. van Nijmegen, gespeeld
46	7775 67	3910	J. van Nijmegen, gespeeld
47	477 49	1949	J. van Nijmegen, gespeeld
48			
49			
50			
51			
52			
53			
54			
55			
56	167		
57	167 5		
58			
59	100	Van Hook	Land
60	16076	5923	Okte Nijmegen
61	16764	9966	St. Franck. Nijmegen
62	167 466	3760	St. Cath. Nijmegen
63	168338	582	Winkel
64	168344	102	Handboeck Nijmegen
65	160550	02	Handboeck Nijmegen

De SUB-COMMISSIE DER ALGERMEENE VERLOTING VAN VOORWERPEN VAN KUNSTEN SMAAK te Nijmegen, brengt ter kennis van belanghebbenden, dat hij haar zijn ontwerp de prijzen van de loten door haar in veiling genomen, en tevens op de loten der daarop gevallen prijzen tot het verkopen der daarop gevallen prijzen moedigt zij mit den belanghebbenden af, om op verzoen der straken van de loten, in hun woonhuizen te plaatsen, en te doen shtalen, ten Houtstads der gemeente van Woensdag den 12. tot en met Zaterdag den 16. dezer maand, van des namiddags een tot drie ure; op dezor dagen en uren een der leden van de Sub-Commissie, welke dagen en uren een der leden van de Sub-Commissie, daar ter plaatse tot de afgifte zal tegenwoordig zijn.

De Sub-Commissie vooraenzend.
 F. P. BYLVELD, P.
 Sec.
 J. W. ENGELEN van PILLSWERT, Sec.

De SUB-COMMISSIE der Algemeene Verloting van Voorwerpen van Kunst en Smaak, gehouden te Nijmegen, brengt ter kennis van de belanghebbenden, dat zij haren ontwerp de prijzen van de loten door haar in veiling genomen, en tevens op de loten der daarop gevallen prijzen tot het verkopen der daarop gevallen prijzen moedigt zij mit den belanghebbenden af, om op verzoen der straken van de loten, in hun woonhuizen te plaatsen, en te doen shtalen, ten Houtstads der gemeente van Woensdag den 12. tot en met Zaterdag den 16. dezer maand, van des namiddags een tot drie ure; op dezor dagen en uren een der leden van de Sub-Commissie, welke dagen en uren een der leden van de Sub-Commissie, daar ter plaatse tot de afgifte zal tegenwoordig zijn.

Op initiatief van Koning Willem, die de getroffen gebieden ook al snel bezocht (ook Nijmegen, ook hiervan is een gedenksteen te vinden nabij de Waal, maar dat is weer een ander verhaal), werd een nationale collectedag georganiseerd, en een groot-scheepse loterij met mooie prijzen.

Behalve geld (Willem gaf zelf ruimhartig) kwamen in Nijmegen ook veel goederen binnen voor de noodlijdenden, vanuit het hele land.

Zoals een "mandje kledingstukken", via de Hollandse IJzer- en Nederlandsche Rijnspoorweg vanuit Leiden verstuurd.

Voor de watersnoodlijdenden

Het lid der Commissie te Leiden
(A. de Man)

Aan de Districtscommissie
 voor watersnoodlijdenden

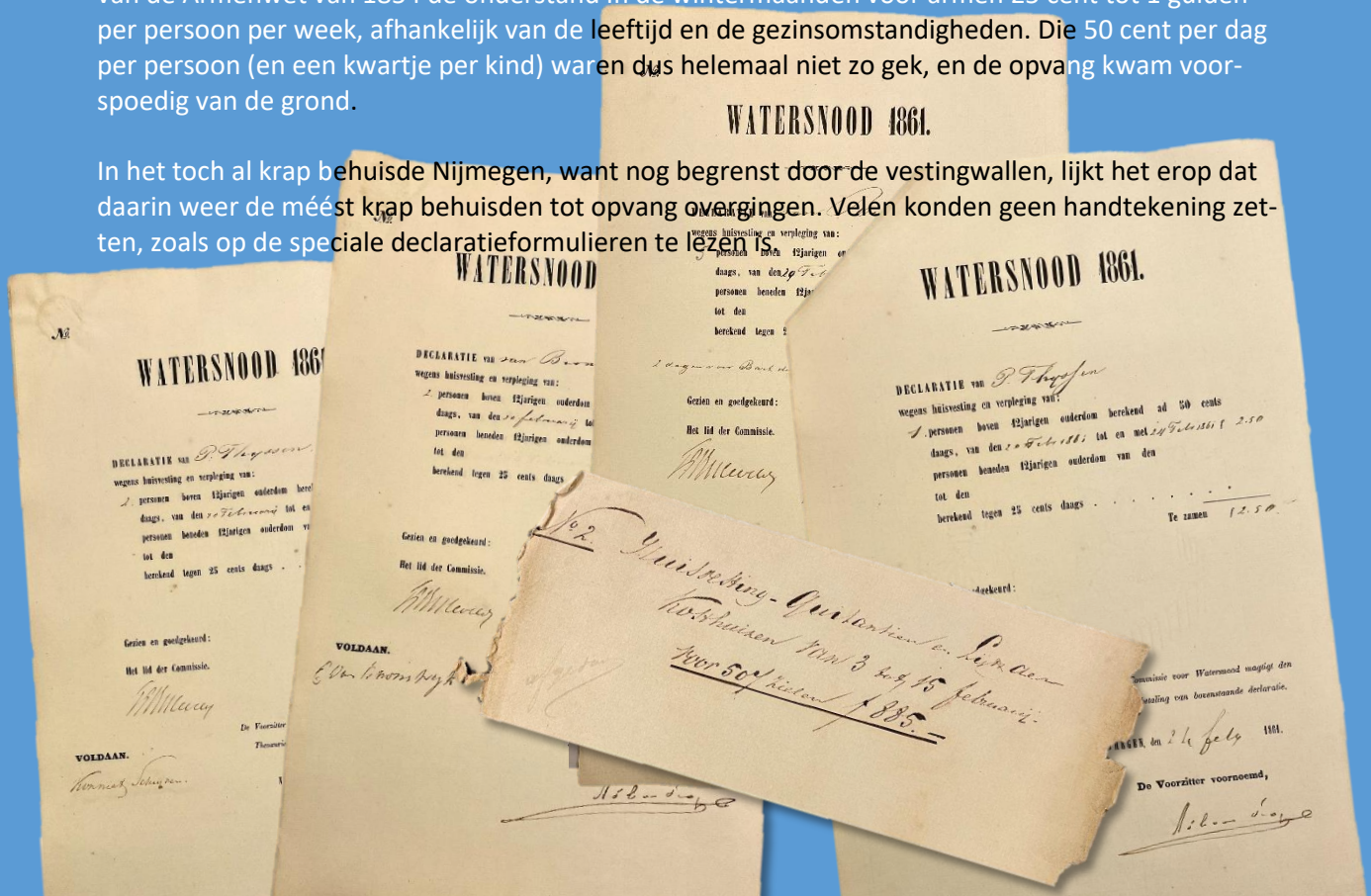
Meteen mandje kledingstukken Gemeentl. L.N.
 Per Holl. sp. en Nelder. Rijnspoorweg en Arnhem
 Het Leiden, 6 maart 1861
 Het lid der Commissie te Leiden
(A. de Man)

aan het adres van het kantoor van de Exped. v. Van Gent en Soes te Arnhem

W. J.

In het archief van de Commissie zijn verder declaratieformulieren te vinden waaruit blijkt dat voor de opvang van vluchtelingen 50 cent per dag werd uitgekeerd. In 1861 bedroeg op basis van de normen van de Armenwet van 1854 de onderstand in de wintermaanden voor armen 25 cent tot 1 gulden per persoon per week, afhankelijk van de leeftijd en de gezinsomstandigheden. Die 50 cent per dag per persoon (en een kwartje per kind) waren dus helemaal niet zo gek, en de opvang kwam voor- spoedig van de grond.

In het toch al krap behuise Nijmegen, want nog begrenst door de vestingwallen, lijkt het erop dat daarin weer de méést krap behuisten tot opvang overgingen. Velen konden geen handtekening zet- ten, zoals op de speciale declaratieformulieren te lezen is.

De notabelen uit de getroffen gemeenten zullen van deze opvang ook wel geen gebruik hebben ge- maakt. Die verbleven wellicht eerder bij een collega-dominee of notaris, die wel geen daggeld zullen hebben durven vragen. Zich misschien hoogstens een gemompelde opmerking veroorloofden over vis die maar twee dagen vers blijft, en de treffende overeenkomst daarvan met bezoek. Niet dat...

Antwoorde van de Watersnood Commissie
de Somma van de 20-11
aan de Heer J. Krul van Stompwijk
van 20-11-1861

En ook in een ramp die maar niet echt een ramp wil worden ziet de middenstand natuurlijk kansen. Een aardig deel van het budget van de Commissie werd lokaal besteed. En waarom ook niet. De merino-wool mutsjes van de firma Haspels aan de Grote Markt waren zo goed als die van waar dan ook, net als de jassen van Backer en de kousen van Bahlmann. Zo zaten niet alleen de vluchtelingen in Nijmegen er die winter warmpjes bij, win-win dus.

COMMISSIE VAN DE WATERSNOOD
 NIJMEGEN.

De Heer J. KRUL VAN STOMPWIJK zal betalen:

Aan den Heer Bahlmann
 voor een paar kousen en een muts
 Katoen voor hemden, te betalen op het Raadhuis
 de Somma van 1/10 3/10

Namens de Commissie:
 De Secretaris,
 De Heer van Cingel
 W. M. M. M.

NIJMEGEN, den 6. febr. 1861.

Litho. van L. Muller Med. d. Nijmegen
 1861

MAGAZIN
 VAN
 TAPIJTEN, MEUBELPAPIER, MANUFACTUREN, GARENS EN BAND.
 WANDOK.
 TAFELKLEEDEN.
 TRIP.
 BEHANGSELLINNEN.
 GORDIJNSTOKKEN.
 JALOUSIES.
 FRANJES.
 AGRAMENTEN.
 IJZERGAAS, ENZ. Voor aan UEd. à contant verkocht en geleverd.

MARKT B, N°. 2.
 NIJMEGEN, 1861

Commissie Watersnood
 Schier
 Debet aan G. J. BACKER.

10-24 25 jassen 420/30 =
 Soldaan 20/3/11
 J. Backer

Betaling
 Soldaan
 J. D. Ruin

1861

7 February 2 personen

8	"	2	"	Koffy	ad 40 c.	
8	"	2	"	thee	" 20 c.	
8	"	2	"	Koffy	end. 40 c.	
9	"	2	"	thee	" 20 c.	30
?	"	4	"	Koffy	" 20 c.	40
"	"	2	"	thee	" 20 c.	30
"	"	2	"	Koffy	" 40 c.	40
"	"	2	"	thee	" 20 c.	30
"	"	2	"	Koffy	" 20 c.	30
"	"	2	"	thee	" 20 c.	40
"	"	2	"	thee	" 20 c.	30
"	"	2	"	thee	" 20 c.	40

Soldaan
 J. D. Ruin
 7.20

Een bakkie troost zo nu en dan hadden de dienstdoende Commissieleden dan ook wel verdiend...

Onbaatzuchtigheid was er ook in overvloed. Zie hier een brief van P. Fr. Peters van 8 april 1861 aan de Commissie. Verzonden vanuit Stuttgart. Hierin geeft hij aan dat hij 200 gulden meezend die hij bij kennissen heeft gecollecteerd, en nog eens 300 gulden: de opbrengst van een tentoongesteld schilderij voorstellende een Dijkbreuk bij Nijmegen, geschilderd door deze zelfde Peters.

Het werk is 'opgedragen aan degene welke binnen de Stadt Nijmegen onder water zijn geweest, en door de commissie van noodleijde door watersnood niet ondersteund worden. Dit zal mij en mijne Ouders plaisier doen.' Voor degenen die net buiten de boot vielen dus, noodsteun gewijs. Aan een ieder werd gedacht.

En die P. Fr. Peters, dat is een bekende naam in Nijmegen.

8 April 1861

Edele Gestrenge Heer

Ik heb U Edle Brief endel van den Heer van Harenkarspel
merens de Quittanten over de Lijf deenfabel, zoo ook de
Meldeing van den Ontvangst van het Baaltye Vleeding
sterkter ontzangen

En ik dank U Edle veel voor de Zegenrijke
besorging

Hier bij zende ik U Edle nu zoo als ik getuigt heb
fl 200 aangeled wat ik als goetwillig
gemaakt heb. Bij mijn Vennooten

en 300 — voor mijn Schied derij

Wat bij de Publicatie hietten moet 300 —

Opbrengst over een ten tentoogsteld Schied derij
voordelende een Dijkbreuk bij Nijmegen
geschilderd door Peter te Stuttgart

Dit U Edle hiermede geheel en al zoo
U ruyeslagen Toel en Leide

aan degene welke binne de Stadt Nijmegen onder water
zijn geweest, en door de Commissie van noodleijde door Watersnood
niet ondersteund worden

Dit zal mij en mijne Ouders veel plaisier doen

Ik heb nu nu n° 12, in de Kaafje zoodra het meen is
zal ik het U Edle meder verzende

Hoog Achtbare P. Fr. Peters

Stuttgart den 8 April 1861

Beeldbank

Vooral zijn vader, Pieter Franciscus Peters Sr. (27-11-1787 - 10-1-1867), schilder en glazenier, blijkt zijn sporen te hebben nagelaten: veel van zijn werken zijn in de beeldbank van het RAN opgenomen.

Van Pieter Franciscus Peters jr. (7-6-1818 - 23-2-1903) is alleen een aquarel van de Oude Haven met Boddelpoort (Bottelpoort) en de St. Hubertusmolen (Havenmolen) te vinden. Hij was dan ook vanaf 1841 woonachtig in Duitsland, waar hij hofschilder was bij de vorstin van Württemberg. Een afbeelding van de dijkbreuk bij Nijmegen heb ik helaas -ook elders- niet gevonden, in ieder geval, niet van de hand van Peters. Die zal hij van een afstandje uit zijn duim gezogen hebben. Een dijkdoorbraak bij Nijmegen was er helemaal niet immers, die was bij Leeuwen. Leeuwen bij Nijmegen. Oh wacht...

Oral history

Digitale Studiezaal, bibliotheek, krantenarchief, archief/depot, particuliere archieven, beeldbank, Adresboeken. Bevolkingsregister, historische kaarten. Daartoe ben je doorgaans toch wel 'beperkt' wanneer je onderzoek doet naar een rampje in 1861. Maar wie schetst mijn verbazing als er binnen de muren van het RAN ook nog wat mondelinge overlevering voorhanden is? Een medewerker van het archief, die ik hier om redenen van privacy alleen met zijn (m/v) initialen zal aanduiden, ene P. van de F., vertelde mij in vertrouwen dat zijn eigen betovergrootvader een door de ramp verweerde Drutense dame aan de haak geslagen had. Niet letterlijk hopelijk, al is het beeld van een rondobberende weduwnaar op een ijsschots of dergelijks wel sterk en zou dit in een goed overgeleverde familie-anekdote niet misstaan. Het zal wel eerder zo zijn dat de weduwe ergens na de ramp een toevlucht gevonden had en dat de ontmoeting daar plaats had. Of... hoe vertelde hij het nou ook weer precies?

Hoe dan ook: de ramp heeft tot op de dag van vandaag zijn uitwerking op dagelijkse realiteit in ons archief. Je moet er wat dat betreft toch eigenlijk niet aan denken dat de dijk bij Leeuwen het indertijd had gehouden.

Conclusie

En met deze toch positieve noot -en de enige noot!- komen we aan het eind van dit relaas. Een kleine ramp op zichzelf, maar ook ditmaal zonder dodelijke slachtoffers -mens of dier. Er hoefde zelfs geen boom voort te worden gekapt. Hooguit zal het lezen ervan bij deze of gene een lichte ergernis of irritatie hebben gewekt, maar juist deze emoties doen ons soms beseffen dat we leven. In tegenstelling uiteindelijk toch tot die varkens van Van Daal, en dat is toch een mooi gegeven?

Aldus door Gerârd geschreven.

In t'jaar 2015-en-7.

hieronder de **Bronnen** die ik niet vergeten ben op te schrijven:

Ds. B. ter Haar zn: Den watersnood van 1861 uit eigen aanschouwing en ervaring. Wandelingen door Nijmegen. XLI in: Nijmeegsch Weekblad no. 21, 23 mei 1893.

F.C.D. Bauer, Berigten en waarnemingen betrekkelijk den watervloed in Gelderland : in januarij en februarij 1861 (Nijmegen 1863). A 1324

J.E.G. Landr. Opmerkingen bij den watervloed van 1861 (Zutphen 1861). A 1307

D. Hoothoven van Goor, Beschrijving van den watervloed in Gelderland, in januarij en februarij 1861, met kaart en teekeningen (Leiden 1861). Br 2264

Z.a., Verslag der Provinciale commissie van Gelderland tot onderstand der noodlijdenden door den watervloed in 1861 (Arnhem 1861). Br 2265

T. Bosch, Nijmegen en zijn 'gryze Stroongod': Hoog water, strenge vorst en calamiteuze watersnoden, 1781-1861, in: Jaarboek Numaga : Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving deel LVI (2009) 32-51. Stz B 2/1 (2009)

A.M.A.J. Driessen, De hulpverlening door en vanuit Nijmegen na de watersnood van 1861, in: Jaarboek Numaga : gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving XLIII (1996) 77-98. Stz B 2/1 (1996)

De Gelderlander, digitaal beschikbaar Studiezaal RAN

Lijst der ingezetenen der gemeente Nijmegen, die huisvesting en voeding aan den ongelukkigen door den watersnood hebben verstrekt, in GAN, B W 1861, I, Lijst van personen in verpleging opgenomen, ibidem

474 Polderdistrict Maas en Waal 1740 1944, inventarisnummer 3788
Staat van personen, die door ijver, moed, beleid en zelfopoffering
bij de watersnood in januari en februari 1861 hebben uitgemaakt en
vermelding van daden, waardoor zij zich in de voorschreven zin heb-
ben onderscheiden

667 Watersnoodcommissie 1861 Nijmegen 1861, inventarisnummer 1
Archiefstukken van de Watersnoodcommissie 1861 Nijmegen

2 Secretarie Gemeente Nijmegen 1810 1946, Gemeenteverslag 1861, in-
ventarisnummer 33911 (digitaal beschikbaar)

868 Collectie van J. van Os over het Land van Maas en Waal 1960
2000, inventarisnummer 4242 en 425

145 Historicus J.M.G.M. Brinkhoff over de geschiedenis van Nijmegen
en over historische vereniging Numaga 1920-1986, inventarisnummer
257: De Watersnood van 1861 in de omgeving van Nijmegen, z.j., 1 om-
slag

Beeldbank Regionaal Archief Nijmegen

Fotoarchief dhr. G. L. Metz (digitaal beschikbaar)

Historische Atlas Nijmegen

Et cetera

Et cetera

Nº19

Handwritten signature

Handwritten signature

Handwritten signature

Handwritten signature

Handwritten signature

Uitgeverij Van Pommeren

MMXX&II

